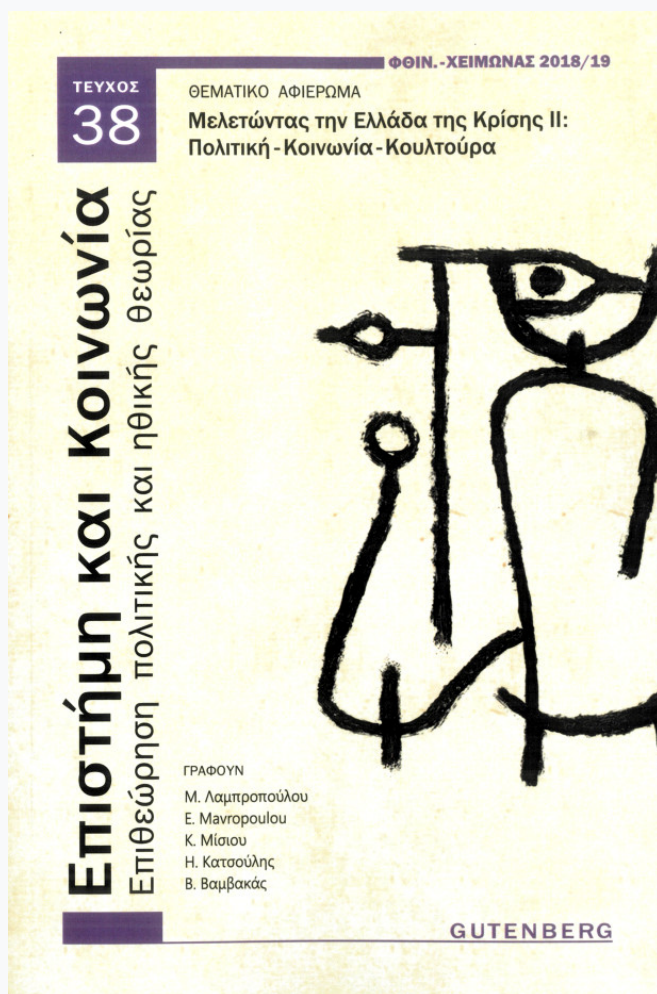

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 38 (2018)

ΜΕΛΕΤΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ II: ΠΟΛΙΤΙΚΗ-ΚΟΙΝΩΝΙΑ-ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ

Προλεγόμενα - Τεύχος 38

Ηλίας Κατσούλης

doi: [10.12681/sas.19516](https://doi.org/10.12681/sas.19516)

Copyright © 2019, Ηλίας Κατσούλης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κατσούλης Η. (2018). Προλεγόμενα - Τεύχος 38. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 38, 3–9. <https://doi.org/10.12681/sas.19516>

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

ΜΕ ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΤΕΥΧΟΣ ολοκληρώνεται το διπλό θεματικό αφιέρωμα του περιοδικού σε παραμέτρους της κρίσης στην Ελλάδα. Στο προηγούμενο τεύχος εστιάσαμε στα φαινόμενα του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και της συνωμοσιολογίας. Πρόκειται για εκφάνσεις που γνώρισαν έξαρση μετά την έναρξη της οικονομικής κρίσης, παρότι, αν πάμε πίσω στον χρόνο, έχουν διάρκεια και συνεπώς δεν ήταν οι συνθήκες της κρίσης εκείνες που τις ανέδειξαν στη δημόσια σφαίρα.

Η Ελλάδα της κρίσης βρέθηκε αντιμέτωπη με κοινωνικές προκλήσεις —το προσφυγικό ζήτημα ήταν οπωσδήποτε μία από αυτές—, για τις οποίες η χώρα από θεσμική σκοπιά δεν διέθετε τις δυνατότητες προκειμένου να μπορέσει να τις αντιμετωπίσει δυναμικά και αποτελεσματικά. ‘Σύρθηκε’ επομένως πίσω από τα προβλήματα, ενώ το γεγονός ότι δεν διέθετε ρυθμιστικούς θεσμούς και επιπλέον ότι το κράτος είχε αφομοιώσει μια παρεμβατική και πελατειακή νοοτροπία δεν έδιναν προοπτικές διαχείρισής τους και εντέλει ανάκαμψης της χώρας από την κρίση.

Στο παρόν τεύχος επιχειρούμε κατ’ αρχάς να αναδείξουμε τα εργαλεία άσκησης δημόσιας πολιτικής στην κρίσιμη για τη χώρα περίοδο που εκκινά το 2009/10. Εστιάζουμε ακόμη στους επιπλέον περιορισμούς όσον αφορά τη χάραξη πολιτικής που εμφανίζονται στη συγκεκριμένη συγκυρία όχι μόνο για την Ελλάδα αλλά και για τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.), καθώς η αντιμετώπιση ζητημάτων όπως το μεταναστευτικό/προσφυγικό ή η ανεργία

λαμβάνει χώρα υπό την πίεση που δημιουργείται από την ενδυνάμωση των κομμάτων της λαϊκιστικής, ριζοσπαστικής και εξτρεμιστικής Δεξιάς. Η ελληνική πολιτική σκηνή, περισσότερο από ό,τι αυτό συμβαίνει σε άλλες χώρες της Ε.Ε., βρίσκεται αντιμέτωπη με πολιτισμικές πραγματικότητες μιας ‘κλειστής’ και ‘αμυντικής’ κοινωνίας, οι οποίες δυσκολεύουν έτι περαιτέρω τον σχεδιασμό και την εφαρμογή δημόσιων πολιτικών που να μπορούν να αντιμετωπίσουν τα υπάρχοντα προβλήματα.

Τα άρθρα του θεματικού τεύχους περιστρέφονται γύρω από τις προαναφερθείσες πτυχές. Η Μαντώ Λαμπροπούλου (‘Κράτος και υπηρεσίες κοινής ωφέλειας: δημόσιες πολιτικές και θεσμικές προσαρμογές, 1950-2016’) αποτιμά τα αποτελέσματα που προέκυψαν στον τομέα των πολιτικών κοινής ωφέλειας με τη μετάβαση από το θετικό (παρεμβατικό) στο ρυθμιστικό κράτος. Σε όλη τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου αποφασιστικές αποδείχθηκαν οι ΔΕΚΟ (Δημόσιες Επιχειρήσεις και Οργανισμοί), που τελικά εκτιμάται ότι αποτέλεσαν τα ‘εργαλεία άσκησης’ των κρατικών πολιτικών την περίοδο 1950-2016. Στηριζόμενη προπάντων στην ιστορική νεοθεσμική θεωρία και στη θεωρία της ορθολογικής επιλογής και αξιοποιώντας την υπόθεση της ‘εξαρτημένης τροχιάς’ [path dependence] η Λαμπροπούλου καταλήγει στην ανάδειξη της σημασίας των ‘κρίσιμων συγκυριών’ [critical junctures], οι οποίες οδηγούν την έρευνα σε κατευθύνσεις που χαρακτηρίζονται από τάση αλληλοεπηρεασμού. Στη μεταπολεμική περίοδο, που κυρίως ενδιαφέρει, από τη μία μεριά η διόγκωση του δημόσιου τομέα, η πολιτικοποίηση και κομματικοποίησή του και από την άλλη οι ιδιωτικοποιήσεις που δρομολογούνταν δημιούργησαν τις προϋποθέσεις ενεργοποίησης μιας εξαρτημένης τροχιάς η οποία, παρά τις διακηρυγμένες προθέσεις της πολιτείας να ξεπεράσει τα εμπόδια που επέφεραν οι πελατειακές σχέσεις, οδήγούσε σε εξελίξεις που εξυπηρετούσαν κατεστημένα συμφέροντα. Όπως διαπιστώνει η συγγραφέας, η εσωστρεφής λειτουργία των θεσμών ήταν εκείνη που επέτρεψε να εμφανίσουν εντυπωσιακή διάρκεια η αναπαραγωγή του πελατειακού συστήματος και η προσοδοθηρία. Το παράδειγμα της εξαρτημένης τροχιάς, δηλαδή των επιλεγμένων πολιτικών και συμφερόντων, παραμένει καθοριστικό. Εκείνο που εντυπωσιάζει στην έρευνα της Λαμπροπούλου είναι η

διαπίστωση ότι η παγκοσμιοποίηση, που με ραγδαίους ρυθμούς συντελείται, οδηγεί στη μεταφορά πολιτικής από το εθνικό στο ενωσιακό επίπεδο· είναι δηλαδή η Ε.Ε. που τελικά αποφασίζει, ενώ τα εθνικά κράτη υποχρεώνονται να ακολουθούν και να εκτελούν.

Η Evgenia Mavropoulou (‘Voting for far-right parties in the 2014 European Parliament Elections’) αναφέρεται στους παράγοντες —μετανάστευση και ανεργία— που κατεξοχήν ενοχοποιούνται για τη στροφή μεγάλου μέρους του εκλογικού σώματος προς κόμματα της λαϊκιστικής-ριζοσπαστικής, αλλά και της φασιστικής Δεξιάς στις Ευρωεκλογές του 2014. Τους εκλογείς αυτών των κομμάτων η συγγραφέας τους εντοπίζει κυρίως στις γραμμές των ‘χαμένων του εκσυγχρονισμού’, οι οποίοι αποτελούν τα κυρίως θύματα αυτών των εξελίξεων. Τις διαπιστώσεις της αυτές η Μαυροπούλου συμπυκνώνει σε δύο υποθέσεις: α) όσο οι εκλογείς έρχονται αντιμέτωποι με τη μετανάστευση, τόσο πιθανότερο γίνεται αυτοί να ψηφίζουν ακροδεξιά κόμματα· β) όσο περισσότεροι οι εκλογείς εστιάζουν στο πρόβλημα της ανεργίας, τόσο πιο πιθανό είναι η ψήφος τους να κατευθυνθεί στα ακροδεξιά κόμματα. Και στις δύο περιπτώσεις προκύπτει μια ενδογενής σχέση που μεταξύ άλλων οδηγεί στη διακρίβωση ότι όσο η μετανάστευση και η ανεργία διαρκούν τόσο η κρίση του κομματικού συστήματος θα παραμένει και θα επιδεινώνεται. Για να αντιμετωπιστεί και να αναχαιτιστεί αυτή η εξέλιξη, η Μαυροπούλου παραπέμπει στις επιδράσεις που έχουν στο εκλογικό σώμα οι κοινωνικο-οικονομικοί και οι κοινωνικο-πολιτισμικοί όροι. Εκείνο που έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι η παρατήρησή της ότι τα τελευταία χρόνια η ψήφος υπέρ των ακροδεξιών κομμάτων αποκτά διάρκεια και στις εθνικές εκλογές, γεγονός που παραπέμπει σε διαθέσεις επιδοκιμασίας που κυφορούνται στο εκλογικό σώμα. Εάν έτσι έχουν τα πράγματα, τότε τα αποτελέσματα των τελευταίων εκλογών ‘πρώτης’ και ‘δεύτερης τάξης’ δείχνουν ότι τα ακροδεξιά κόμματα ‘ήρθαν για να παραμείνουν’.

Η Κ ά ρ μ ε ν Μ ί σ ι ο υ (‘Προσφυγική κρίση και “αντιπροσφυγική” βία στην Ελλάδα, 2015-2017’) αναφέρεται στην αύξηση των μεταναστευτικών και προσφυγικών ροών στην Ελλάδα και στις συγκρούσεις που προκύπτουν από την επαφή του πληθυσμού αυτού με τους ντόπιους. Οι μετανάστες και πρόσφυγες, στην

πλειονότητά τους φορείς διαφορετικών πολιτισμών, αντιλήφθηκαν και τρόπων ζωής, δρομολόγησαν αντιδράσεις στους τοπικούς πληθυσμούς, οι οποίες στη συνέχεια και ανάλογα με τη χρονική διάρκεια της παραμονής τους πήραν επιθετικό χαρακτήρα. Αυτό το γεγονός προκάλεσε τη δραστηριοποίηση της Χρυσής Αυγής η οποία, στο μέτρο που το αίσθημα απειλής από την παρουσία των ξένων, μεταναστών και προσφύγων αδιακρίτως, διαχεόταν στην ελληνική κοινωνία, αύξανε την επιθετικότητά της και φανέρωνε τον φασιστοειδή χαρακτήρα της. Βέβαια, αν και η δραστηριότητα της Χρυσής Αυγής βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της συγγραφέως, εντούτοις η ίδια δεν παραλείπει να αναφερθεί και σε άλλους φορείς βίας, στους οποίους περιλαμβάνονται άλλα ακροδεξιά κόμματα και κινήσεις, αστυνομικές αρχές, απλοί πολίτες αλλά και άτομα που κατέχουν 'θεσμική εξουσία'. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι αναφορές της Μίσιου στους τόπους όπου ασκείται η αντιμεταναστευτική βία. Θα υπέθετε κανείς ότι αυτοί περιορίζονται εκεί όπου υπάρχει μεγάλη συγκέντρωση μεταναστών και προσφύγων – πράγμα βεβαίως που συμβαίνει: στην πραγματικότητα όμως επεκτείνονται και σε περιοχές που δεν υπάρχουν πρόσφυγες, αλλά οργανώσεις (π.χ. ΜΚΟ) που ασχολούνται με μετανάστες/πρόσφυγες καθώς και 'αλληλέγγυοι' πολίτες. Το γεγονός αυτό, ότι δηλαδή δεν είναι μόνο η παρουσία των μεταναστών και προσφύγων αλλά και εκείνη των 'αλληλέγγυων' —ενός μεγάλου αριθμού οργανωμένων και ανοργάνωτων δρώντων που συνδράμουν σε μεγάλο βαθμό από ανθρωπιστικούς λόγους τους μετανάστες και τους πρόσφυγες—, φαίνεται ότι δημιουργεί αισθήματα ανασφάλειας και ενισχύει τις γενικότερες αντιμεταναστευτικές διαθέσεις. Είναι το ξενοφοβικό σύνδρομο που κερδίζει και ενισχύει τα γενικότερα αισθήματα ανασφάλειας που παραδοσιακά ταλαιπωρούν μεγάλο μέρος του ελληνικού λαού.

Στο κείμενό μας (Η λ ί α ς Κ α τ σ ο ύ λ η ς, 'Η ελληνική κοινωνία: προνεωτερική, νεωτερική ή κάτι άλλο;'), προϊόν μιας ευρύτερης έρευνας, θέσαμε ως στόχο να μελετήσουμε εκφάνσεις της πραγματικότητας που διαμορφώνουν στάσεις και συμπεριφορές και γενικότερα χαρακτηρίζουν την παρουσία μας μέσα στον χρόνο. Κατά τη γνώμη μας μια ολοκληρωμένη κατανόηση αυτών που ζούμε και μας επηρεάζουν καθοριστικά δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς

τη μελέτη της κουλτούρας μέσα στην οποία δρούμε: αυτή που μας επηρεάζει και την οποία εμείς διαμορφώνουμε με πράξεις αλλά και παραλείψεις. Συγκεντρώνοντας την προσοχή μας στην 'κουλτούρα' διακρίναμε μεταξύ μιας 'στενής' και μιας 'ευρείας' εκδοχής της. Και όσον αφορά τη 'στενή' εκδοχή της, αυτή την αντιλαμβανόμαστε περιορισμένη στον χρόνο να φανερώνει και να εξηγεί αυτό που συντελείται σε κοινή θέα. Όσον όμως αφορά την 'ευρεία' εκδοχή της, αυτή την αντιμετωπίζουμε ως ιστορικά προσδιορισμένη, θεωρώντας ότι οι απαρχές και οι αιτίες της μπορούν να χάνονται στο παρελθόν. Εάν συμβαίνει το τελευταίο, και πραγματικά θεωρούμε ότι συμβαίνει, τότε είμαστε υποχρεωμένοι να την ξεδιπλώσουμε μπροστά στα μάτια μας για να δούμε ποια ή ποιες από τις συνιστώσες της μετρούν περισσότερο. Για να δώσουμε μια κατά το δυνατόν πειστική όσο και περιεκτική απάντηση επιλέγουμε να στηριχτούμε στο μοντέλο των έξι διαστάσεων της εθνικής κουλτούρας του G. Hofstede. Αυτό μας διευκολύνει πολύ, διότι ο ίδιος ο Hofstede ερευνά την ελληνική εθνική κουλτούρα στη βάση αυτών των διαστάσεων και καταλήγει ότι τελικά εκείνο που κυρίως τη χαρακτηρίζει είναι η 'αποφυγή αβεβαιότητας': το γεγονός δηλαδή ότι οι Έλληνες αποφεύγουν ριψοκίνδυνες επιλογές που μπορεί να μην αποδώσουν τα επιδιωκόμενα. Αυτή τη διαπίστωση της αποφυγής αβεβαιότητας υποστηρίζουν έννοιες όπως: 'αμυντική', 'κλειστή', 'μεταβατική', 'επιτρεπτική' κοινωνία, τις οποίες συχνά χρησιμοποιούμε για να περιγράψουμε την ελληνική κοινωνία μετά το 1974. Είναι αυτές οι συντηρητικές στάσεις που προδίδουν 'ατολμία' ενώπιον ενός υπαρκτού ή υποτιθέμενου κινδύνου. Αρκεί εδώ να υπενθυμίσουμε ότι μεταξύ 1974 και 1980 η συζήτηση για την ανάγκη συμμετοχής της Ελλάδας ως πλήρους μέλους στην ΕΟΚ αντιμετωπιζόταν με κραυγές του είδους 'Όχι στην ΕΟΚ των μονοπωλίων' κ.λπ. Είναι όμως ενδεικτικό της όλης πολιτισμικής ρευστότητας εκείνης της περιόδου ότι άρκεσε η επιμονή μιας περιορισμένης σε αριθμό πολιτικής και πνευματικής ελίτ που υποστήριζε με θέρμη την πλήρη ένταξη της Ελλάδας και ενός πρωθυπουργού, του Κωνσταντίνου Καραμανλή, που την είχε θέσει ως στόχο ήδη από την αποκατάσταση της δημοκρατίας το 1974. 'Ανήκομεν εις την Δύσιν' ήταν η προσφιλής του απάντηση σε όσες και όσους φαντασίωσαν λύσεις 'λαϊκό-δημοκρατικού' τύπου κατά

το πρότυπο των κομμουνιστικών χωρών. Τελικά η όλη μελέτη της περιόδου της Μεταπολίτευσης υπό το πρίσμα ‘προνεωτερική, νεωτερική ή κάτι άλλο’ μας οδηγεί στη διαπίστωση της εξακολουθητικής όσο και έντονης παρουσίας μιας κουλτούρας που επηρεάζεται και μάλιστα καθοριστικά από αφηγήματα ‘που παραπέμπουν περισσότερο στο παρελθόν παρά στο παρόν’.

Ο Βασίλης Βαμβακάς (‘Παλιές και νέες πολιτικές εκφάνσεις του δημοφιλούς χιούμορ στην Ελλάδα της κρίσης’) εστιάζει στις ‘πολιτικές εκφάνσεις’ του ‘δημοφιλούς χιούμορ’, πράγμα που στις άλλες γλώσσες ονομάζεται amusement, Heiterkeit κ.λπ. Το γεγονός ότι ο συγγραφέας προτιμά μια λατινικής ρίζας λέξη και αποφεύγει την ελληνική δημιουργεί την υπόνοια ότι το είδος έχει εκλείψει στη σύγχρονη Ελλάδα. Στα λεξικά αναφέρεται ως ‘ευθυμία’, που βεβαίως μακράν απέχει αυτού που εννοεί ο συγγραφέας στο άρθρο του. Ο Βαμβακάς ενδιαφέρεται για τις ‘πολιτικές’ εκφάνσεις του χιούμορ και μάλιστα στη συγκεκριμένη εποχή της πρόσφατης οικονομικής κρίσης και γι’ αυτό το ενδιαφέρον του γίνεται και δικό μας στο πλαίσιο αυτού του τεύχους. Το γεγονός δε ότι χρησιμοποιεί βιβλιογραφία στην οποία διακρίνονται όσον αφορά το χιούμορ πέντε λειτουργίες (διορθωτική, απομυθοποιητική, αναστοχαστική, παιγνιώδης και σοκαριστική), τις οποίες ο συγγραφέας εντάσσει στον χώρο και στον χρόνο, τις διαφοροποιεί δηλαδή κατ’ αντιστοιχία, το εκλαμβάνουμε ως πρόσκληση να σκεφτούμε μαζί του όσον αφορά τις αντιστοιχίες τους στην Ελλάδα. Σε ένα τέτοιο εγχείρημα επιδίδεται ο συγγραφέας για την περίοδο της Μεταπολίτευσης, στη μέχρι τώρα διάρκεια της οποίας πιστεύει ότι το χιούμορ γίνεται ιδιαίτερα δημοφιλές. Έτσι προσωποποιώντας το χιούμορ της εποχής στους διάφορους φορείς του ο Βαμβακάς αναφέρεται σε ονόματα τα οποία, το καθένα ξεχωριστά, δίνει το δικό του νόημα στον τρόπο που οι σύγχρονοι έλληνες πολίτες διακωμωδούν κρίνοντας πράγματα, καταστάσεις, πρόσωπα, προπάντων πολιτικούς. Εάν κατά την κρίση μας κάτι το ιδιαίτερο προκύπτει από αυτή τη διαδικασία είναι όχι οι τρόποι της διακωμώδησης, αλλά η στόχευση και η διάρκειά της, ωσάν καθένας από εμάς να θέλει να κρατήσει αποστάσεις από μια εξέλιξη που τον στιγματίζει. Η τελευταία επισήμανση του συγγραφέα αναφέρεται ‘στην εκτονωτική λειτουργία’ του χιούμορ που,

κατά τον ίδιο, 'φαίνεται να συγκροτεί τη βασική πλατφόρμα πληροφόρησης και γνώσης μιας κοινωνίας σε κρίση', κάτι που σίγουρα θα άξιζε να ελεγχθεί έτι περαιτέρω.

Στο ανά χείρας τεύχος φιλοξενούνται επίσης βιβλιοκριτικές από την πρόσφατη ελληνική και διεθνή επιστημονική παραγωγή.

Ηλίας Κατσούλης